

УДК 343.13

*А. В. Свінцицький
здобувач**Міжрегіональної Академії управління персоналом*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вступ. Згідно ст. 3 Конституції України – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4]. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. На теперішній час все частіше доводиться стикатися з тим, що учасники кримінального процесу на досудових стадіях його провадження (свідки, потерпілі), просто не бажають повідомляти органам досудового розслідування відомі їм дані про вчинене або таке, що готується, кримінальне правопорушення (злочин). Тому постає актуальне питання із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та, зокрема, на його досудовій стадії – досудовому розслідуванні, насамперед свідків і потерпілих.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення можливих перспектив реформування інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального провадження досліджували такі вчені: О. В. Бардацька, Л. В. Брусніцин, В. І. Галаган, О. О. Гриньків, П. В. Діхтієвський, Є. В. Жариков, О. О. Зайцев, О. В. Капліна, А. О. Ляш, І. А. Малуїн, А. М. Орлеан, Т. І. Панасюк, Т. В. Пацалова, О. Г. Шило, Б. В. Щур та ін.

Результати дослідження. Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження становлять основи програми захисту свідків, водночас, не зважаючи на подібний їх перелік в законодавстві різних держав, слід говорити про суттєві відмінності в підході до їх застосування.

Серед заходів захисту в США застосовуються переселення на нове місце проживання свідка (його родини, близьких через яких може здійснюватися тиск) і забезпечення його іншими засобами захисту, якщо існує загроза його життю; видача свідку нових документів, що засвідчують особу; виплата грошей на життєво необхідні витрати (наприклад, переїзд); надання допомоги з працевлаштування тощо. Застосовуються також інші заходи для фізичного та соціального захисту, серед яких є заборона розголошення інформації

про свідка та його місце проживання. Порушення заборони вважається федеральним злочином. Заходи щодо захисту свідків і потерпілих, які передбачають серйозні зміни в житті підзахисної особи (повна заміна біографії, пластична операція), застосовуються переважно щодо тих осіб, яким потрібен захист і після судового розгляду, та лише в тих випадках, коли застосування інших засобів захисту є неефективним або недостатнім [5].

Головна особливість при застосуванні вказаних заходів є їх комплексний характер. Доктрина США робить ставку умовно на «якість» свідка та важливість його показань, про що ми говорили в попередньому розділі. Тому програма захисту свідків має обмежений характер, охоплює не більше 360 осіб на рік [6; 7]. Водночас, це компенсується дійсно якісним захистом: до свідка обов'язково застосовується зміна місця проживання, прізвища, видаються нові документи та фінансова допомога. З особою, яка бере участь в програмі, укладається відповідний договір (меморандум), який визначає зобов'язання як з боку держави, так і з боку свідка. Серед них: показання в обмін на захист, обов'язок дотримуватися вимог правоохоронних органів (не відвідувати публічні місця, не спілкуватися з визначеними особами) [5, с. 25].

Отже, відповідні заходи є первинним обов'язковим елементом процедури захисту свідків, а також вимагають неабиякої дисциплінованості самої особи. Проте, як зазначає заступник федерального атторнея по федеральному округу Колумбія Дж. Рамсей Джонсон: «програми захисту свідків (як федеральна, так і штату) не володіють достатньою гнучкістю та ставлять надто високі вимоги в плані самодисципліни по відношенню до свідків та членів сімей». Він наголошує на тому, що програма повинна містити більш гнучкі заходи, які, при цьому, не потребують значних витрат. Як приклад він наводить купівлю квитка на автобус для свідка, щоб він поїхав в інше місто та провів там деякий час у родичів, або ж – оплата перебування свідка в готелі протягом декількох днів, що дало б йому можливість подолати страх подалі від тих, хто йому погрожує [6; 2].

Слід додати, що захист свідків у США відбувається не тільки в прямій формі, заходи в рамках програми є набагато ширшими. Наприклад, у Нью-Йорку, діє спеціальна телефонна лінія зв'язку для жертв злочинів. Зателефонувавши, люди-

на, яка піддалася нападу злочинців, може з'ясувати, де відбувають покарання її кривдники, а також строки їхнього звільнення. Будь-який клієнт цієї телефонної служби сповіщення може зареєструвати спеціальний пароль, і тоді комп'ютерна система зв'яжеться з ним через 10 хвилин після звільнення ув'язненого. Якщо абонент не відповість, комп'ютер буде дзвонити йому щопівгодини протягом доби [5, с. 25].

Залежно від рівня небезпечності обставин, в яких опиняється особа, італійське законодавство надає різноманітні види захисту та допомоги [1, с. 141]. Відповідна спеціальна програма містить наступні їх різновиди: розміщення співрацюючої особи у безпечному місці; збройний супровід під час її пересування; щомісячну допомогу, що відповідає середньому прожитковому мінімуму, або попередньому рівню життя до включення у програму; державну медичну допомогу; за необхідності – надання нових документів, що засвідчують особу для членів усієї сім'ї. Таким чином, італійський підхід спирається на оцінку рівня небезпеки, що загрожує особі, в той час як доктрина США базується на «пріоритеті свідка», не диференціюючи заходи захисту залежно від характеру загроз.

Як можемо бачити, вказаний перелік заходів перекликається з тим, що містить вітчизняне законодавство (в ст. 7 ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»). Серед неозвучених заходів закон також містить такі як особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; закритий судовий розгляд. Даний перелік не є вичерпним, можуть бути застосовані інші заходи, що не суперечать законодавству. Проте, слід зауважити, що рішення про застосування таких заходів приймається в рамках КПК, а тому вони не повинні обмежувати права обвинуваченого на захист.

Можливим доповненням вбачається закріплення таких заходів як психологічна реабілітація та підтримка; компенсація особі (за рахунок держави чи засудженого) витрат на особисту охорону та охорону майна. Останній захід є аналогом до охорони шерифа, що надається в США [3]. Не кожному особу в США можливо включити до програми захисту свідків, тому для власної безпеки такі свідки оплачують особисту охорону. Зважаючи на більш вільний характер обігу зброї та наявності її у великій кількості громадян – для США такий договір є зручним. Для громадян України більш доцільним вважаємо закріпити відповідне право на

відшкодування витрат на особисту охорону, якщо особа бажає укласти договір з приватною охоронною організацією, а не правоохоронними органами. Таке відшкодування можна включити до переліку процесуальних витрат в КПК. Підставами для такого рішення може бути суттєва недовіра свідка кадровим підрозділам МВС, зокрема, у випадках свідчення проти колишніх/поточних працівників органів правопорядку, державних службовців, що обіймають високі посади, політичних діячів тощо.

Також варто зауважити, що згідно з українським законодавством застосування більшості радикальних заходів (заміна документів, зміна зовнішності та переселення в інше місце проживання) можливі лише за згоди свідка, з одночасним погодженням зі сторони компетентного органу та лише у виняткових обставинах. У США дане питання врегульовано відповідною угодою, що значно підвищує ефективність вказаних заходів.

Найбільш суттєва різниця у застосуванні заходів захисту в США та Україні полягає в тому, що вітчизняне законодавство не ставить за критерій важливість свідка для слідства, фактично, надаючи охорону будь-кому, хто звернеться з відповідною заявою. Таким чином, маємо систему, яка працює на кількість свідків, а не на їх якість. Це призводить до того, що найбільш популярним засобом залишається особиста охорона, яка не завжди є надійним чи належним заходом. Безумовно, цей засіб є відносно дешевим, проте навіть він не завжди реалізується. Іноді за свої «послуги» відповідні працівники спецпідрозділів ще й вимагають плату [2, с. 127]. Окрім того, в сучасних умовах, у великому місті, фізичних засобів захисту недостатньо, неможливо цілодобово та повсякчас охороняти особу. Прикладом слугує нещодавнє вбивство Дениса Вороненкова, який, як стверджували, був надважливим свідком і якого посилено охороняли представники спецслужб.

Слід зазначити, що в соціальних умовах та масштабах нашої країни переселення свідка не можна назвати надто ефективним заходом. Людину із великого міста доведеться переховувати подалі від обласних центрів, але, зважаючи на необхідність згоди цієї особи, навряд чи вона погодиться покинути комфортні умови проживання, роботу, соціальне життя та переїхати в невелике місто, їй простіше відмовитися від свідчень та поспішно покинути країну. Такий захід був би виправданий за умови, що «жертви» свідка будуть суттєво винагороджені: він отримає фінансове забезпечення, пільгові умови проживання тощо. Все це, очевидно, неможливе в рамках сучасного інституту захисту учасників кримінального судочинства, необхідними є комплексні зміни в системі заходів забезпечення, зокрема необхідним вбачається: укладати з особою, якій буде за-

стосовуватися заходи захисту договір (контракт), в якому будуть викладені умови перебування під захистом (не з'являтися у людних місцях; не спілкуватися з деякими особами; слідкування за житлом тощо); в разі порушення умов договору особа повинна притягатися до відповідальності (штраф, арешт тощо); розширення переліку засобів (заходів) забезпечення більш гнучкими методами роботи, як от допомога психолога, повідомлення про місцеперебування підозрюваного (обвинуваченого, засудженого, звільненого), соціальне забезпечення особи на час її переміщення/переховування. Загалом же наявний комплекс заходів є відносно достатнім, проте відсутність єдиної концепції (програми) робить їх неефективними.

Література

1. Азаров М. Ю. Досвід роботи Італії та Німеччини щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журн.* 2003. № 7. С. 139–145.
2. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія. URL: irbis.library.te.ua/cgi-bin/irbis64r_15/cgiirbis_64.exe?
3. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: навчальний посібник / [В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, В. М. Андрущук та ін.]. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2007. 194 с.
4. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 294к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 24.09.2018).
5. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси, право*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJR_IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecfipr_2015_5_8.pdf.
6. United States of America, Department of Justice, Office of the Inspector General, Audit Division, United States Marshals Service: Administration of the Wit-

ness Protection Security Program : Executive Summary. URL: <https://oig.justice.gov/reports/USMS/a05usms/final.pdf>.

7. Witness Security Program. U.S. Marshals Service URL: <https://www.usmarshals.gov/witsec>.

Анотація

Свінцицький А. В. Перспективи реформування інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. – Стаття.

У статті розглядаються перспективи реформування інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зокрема, автором аналізується досвід Сполучених штатів Америки з даного питання і визначаються можливі напрями впровадження позитивного досвіду в українське законодавство.

Ключові слова: кримінальне провадження, заходи безпеки, законодавство, реформування, свідок, потерпілий.

Аннотация

Свинцицкий А. В. Перспективы реформирования института обеспечения безопасности лиц, участвующих в уголовном производстве. – Статья.

В статье рассматриваются перспективы реформирования института обеспечения безопасности лиц, участвующих в уголовном производстве. В частности, автором анализируется опыт Соединенных Штатов Америки по данному вопросу и определяются возможные направления внедрения положительного опыта в украинское законодательство.

Ключевые слова: уголовное производство, меры безопасности, законодательство, реформирования, свидетель, потерпевший.

Summary

Svintsytsky A. V. Prospects for reforming the institution of ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings. – Article.

The article considers the prospects of reforming the institution of ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding. In particular, the author analyses the experience of the United States of America on this issue and identifies possible directions for introducing positive experience into Ukrainian legislation.

Key words: criminal proceeding, security measures, law, reform, witness, victim.